

6233

۱
۱
۱۴۴
راہ

اخلاق زیست محیطی

در اسلام

www.ketab.ir

تالیف:

سید فضل الله حسینی

محسن عمیق

سرشناسه	: حسینی، فضل الله ، ۱۳۴۰.
عنوان و نام پدید آور	: اخلاق زیست محیطی در اسلام/ تألیف فضل الله حسینی / محسن عمیق.
مشخصات نشر	: قم: زکาน ، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۱۴۴ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۵۸۳۳-۵۵-۳
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص ۱۳۹-۱۴۳؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	: محیط زیست - حفاظت - جنبه های مذهبی - اسلام.
موضوع	: اخلاق اجتماعی - جنبه های مذهبی - اسلام.
شناسه: افزوده	: عمیق، محسن
رده بندی کنگره	: ۳ الف ۵ ح / PB۲۳۰
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۶۵
شماره کتابخانه ملی	: ۸۵-۴۹۱۰۷ م

اخلاق زیست محیطی در اسلام

مؤلف: فضل الله حسینی / محسن عمیق

ناشر: زکان

چاپ: احسان

نوبت چاپ: اول / تابستان ۹۶

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۸۳۳-۵۵-۳ / ISBN: 978-600-5833-55-3

مرکز پخش: قم، خیابان معلم، معلم ۱۲، کوی فرجام، پلاک ۲۹

۰۹۱۲۷۴۷۷۶۷۸ / ۰۹۱۲۷۵۳۴۲۲۹ — ۰۲۵-۳۷۷۴۴۸۰۱ / ۰۲۵-۳۷۸۳۸۵۷۳

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

هرگونه کپی برداری منوط به اجازه کتبی از ناشر می باشد.

فهرست مطالب:

مقدمه ۹

فصل اول

کلیات ۱۵

(۱) تعریف اخلاق ۱۵

(۲) تعریف محیط زیست ۱۷

(۳) ارتباط اخلاق اسلامی و محیط زیست ۱۸

الف - اصل توازن ۱۸

ب - پیامبران؛ سفیران الهی محیط زیست ۲۳

(۴) ریشه یابی مشکلات زیست محیطی ۲۵

(۵) راهکار مشکلات زیست محیطی ۲۷

فصل دوم

اصول و آموزه های اخلاقی زیست محیطی ۳۱

(۱) اصلاح گری ۳۱

الف - عمران و آبادانی ۳۳

ب - حراست از طبیعت و محیط زیست ۳۵

ج - جلوگیری از فساد انگیزی در روی زمین ۳۷

(۲) مصرف بهینه ۴۰

- الف - اعتدال در مصرف ۴۲
- نمونه‌هایی از اعتدال و میانه روی در اسلام : ۴۳
- ب - اسراف و تبذیر ۴۶
- برخی از مصادیق اسراف و تبذیر در احادیث ۴۷
- ج - شکر عملی نعمت‌ها ۵۱
- د - کفر آن نعمت ۵۷
- ۳) بهداشت و پاکیزگی ۶۰
- الف - بهداشت فردی ۶۲
- ب - بهداشت محیط ۶۷
- ج - عناصر اصلی حیات ۷۲
- آب ۷۲
- هوا ۷۳
- آلودگی صوتی ۷۵
- خاک ۷۶
- ۴) درختکاری و توسعه سرسبزی طبیعت ۷۸
- الف - آبادانی زمین ۷۹
- ب - اهمیت گیاهان ۸۰
- ج - کشاورزی و مقام کشاورزان ۸۱
- ۵) حسن رفتار با حیوانات ۸۵
- الف - جایگاه حیوانات در هستی ۸۶
- ب - حقوق حیوانات ۹۱
- ج - حفاظت از حیوانات ۹۴
- د - شکار حیوانات ۹۶
- ط - دعا هنگام سوار شدن بر حیوان سواری ۹۷
- و - آبریزان ۹۸

۹۹	۶) تعامل زیست محیطی انسان‌ها با یکدیگر
۱۰۰	الف - اخلاق معاشرت
۱۰۴	ب - حقوق شهروندی
۱۰۸	ج - روابط اجتماعی
۱۰۹	۱- اصل عدالت
۱۱۰	۲- ایثار و فداکاری
۱۱۱	۳- وفای به عهد
۱۱۲	۴- امنیت
۱۱۶	۵- تعاضد و همکاری
۱۱۸	۶- قاعده لاضرر
صل سوم	
۱۲۰	قوانین و نکته‌ها
۱۲۰	الف) گزیده‌هایی از قوانین زیست محیطی
۱۲۱	ب) نکته‌ها، خیرها و هشدارها
۱۲۹	ج) واژه‌ها
۱۳۷	چکیده عربی
۱۳۹	چکیده انگلیسی
۱۴۱	منابع و مأخذ عربی
۱۴۳	منابع و مأخذ فارسی

مقدمه

ستایش کنم ایزد پاک را که گویا و بینا کند خاک را تا کنون صدها کتاب و هزاران مقاله درباره‌ی محیط زیست و مشکلات آن عرضه شده است. کنفرانس‌ها و همایش‌های ملی و بین‌المللی در سراسر جهان به این مهم پرداختند. متخصصان و کارشناسان رشته‌های گوناگون زیست محیطی از معضلات بزرگی چون آلودگی گسترده‌ی هوا، پدیده‌ی خطرناک باران‌های اسیدی، افزایش کلروفلوروکاربن‌ها و تخریب لایه‌ی ازن و خطرات تشعشعات ماوراء بنفش، تقلیل و آلودگی آب‌های زیرزمینی، آلودگی وسیع آب‌های سطحی؛ رودخانه‌ها، دریاها و اقیانوس‌ها به وسیله‌ی زباله‌ها و ضایعات صنعتی، آلودگی نفتی دریاها و ساحل‌ها، نابودی تدریجی جنگل‌ها، مراتع و نقاط سبز زمین، مسابقات جنون‌آمیز مسابقات شیمیایی، میکروبی و هسته‌ای، جنگ‌های ویرانگر محیط زیست، تراشه‌ی دلخراش بوپال هند و چرنوبیل روسیه، دفن زباله‌های اتمی کشورهای صنعتی، سنسور گفته و مطلب نوشته‌اند. حقوق‌دانان و کارشناسان حقوقی محیط زیست نیز به این امر نشسته و قوانین زیادی را در سطح ملی و بین‌المللی برای مهار دست‌اندازی‌های بیجا به طبیعت و محافظت از محیط زندگی انسان‌ها، حیوانات و گیاهان وضع کرده‌اند.

اما با این حال جالب است بدانیم که بیشترین سهم در آلودن طبیعت نصیب جامعه‌هایی است که بیش از همه در دفاع از طبیعت و محیط زیست سخن گفته‌اند. یعنی: کشورها و جوامع صنعتی.

حال چرا با وجود این همه بحث‌های علمی و توصیه‌های اکید درباره‌ی مسائل زیست محیطی، این مشکل روز به روز بیشتر شده و حتی کشورهای صاحب علم و تکنیک و به اصطلاح پیشرفته نیز نه تنها این مشکل را حل نکرده‌اند بلکه پس از آغاز انقلاب صنعتی، برخی از این مشکلات را به دیگر نقاط زمین صادر کرده‌اند و همان صادر می‌کنند.^۱ چرا؟

واقعیت آن است که بسیاری گمان می‌کنند مشکل اصلی جهان امروز فقدان آگاهی و علم است. در حالی که علم و آگاهی در صورتی کارساز است که نیروی کنترل‌کننده در درون انسان‌ها وجود داشته باشد. در حقیقت مشکل بشر مشکل علم نیست، مشکل عمل است. و عمل نیز بدون انگیزه و نیروی محرکه‌ی

۱. به عنوان نمونه:

- هر ساله ۲۶۰ میلیون تن زباله خطرناک در ایالات متحده آمریکا تولید می‌شود، یعنی چندین برابر میزانی که در نقاط دیگر دنیا تولید می‌شود. البته کشورهای فقیر نیز به محل دفن این زباله‌های خطرناک تبدیل شده‌اند. از دل برود هر آنچه از پسته از پسته برفت. (مأموریت نجات کره زمین، ص ۴۹).

- مواد شیمیایی سمی که استفاده از آن‌ها در کشورهای ثروتمند ممنوع شده است، به صورت غیرقانونی به کشورهای فقیر حمل شده و در آن جا دفن می‌شود. (همان)

- ۸۰۰ هزار نفر دانشمند و مهندس در صنایع نظامی آمریکا کار می‌کنند و ۱۰۰ میلیارد دلار خرج این صنایع است. (تخریب محیط زیست، ص ۷۷).

- براساس تحقیقات آکادمی علوم ملی ایالات متحده ۲۰ درصد جمعیت جهان در کشورهای فقیر زندگی می‌کنند که ۸۶ درصد مصرف را به خود اختصاص داده‌اند. کشورهای فقیر تنها ۱/۳ درصد از سهم مصرف را دارا هستند. کودکی که در کشورهای صنعتی به دنیا می‌آید، میزان مصرف و آلودگی زیست محیطی او برابر با ۳۰ تا ۵۰ کودکی است که در کشورهای در حال توسعه زندگی می‌کنند. (AP/۳۰ new Sunday times، ۲۰۰۰، به نقل از نشریه الوفاق).

درونی تحقق ناپذیر است:

«إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ»^۱

در حقیقت، خدا حال قومی را تغییر نمی‌دهد تا آنان حال خود را تغییر دهند. وبه عبارت دیگر تا درون انسان‌ها تحول پیدا نکند، برون آنها دگرگون نخواهد شد.

«موریس اف استرانگ» می‌گوید: اقداماتی که از عمیق‌ترین ارزش‌های اخلاقی و معنوی ما نشأت نمی‌گیرند، نمی‌تواند در ایجاد آینده‌ای مطمئن، پایدار و امیدبخش موفق شود.^۲

«ویلیس مارون» نیز می‌نویسد: ما باید فرایند تغییر و تحول را از خودمان آغاز کنیم.^۳ توسعه پایدار بر اساس محیط زیست مستلزم تغییر در الگوهای تولید، مصرف و مشارکت است.

«آر. جی. بری» معتقد است رفتار ما به ارزش‌هایی بستگی دارد که ما برای خود، برای جامعه‌ی خود، برای آینده و برای طبیعت قابل می‌شویم.^۴

وبه گفته‌ی «گورل توردین» توسعه‌ی شهرها نمی‌تواند صرفاً مسأله‌ای فنی (تکنیکی) باشد، توسعه‌ی انسانی باید به منزله‌ی عمل تعیین‌کننده تلقی گردد.^۵

به عقیده‌ی ما نیز مشکلات زیست محیطی را دیگر مشکلاتی که دنیای امروز با آن مواجه است تنها در صورتی برطرف خواهد شد که بیان‌های اخلاقی و رویکردهای معرفتی رهبران فکری و سیاستگذاران دنیای دینی امروز دگرگون شود.

۱. رعد/۱۱

۲. اخلاقیات و ارزش‌های معنوی در خدمت ارتقای توسعه‌ی پایدار براساس محیط زیست، ص ۷.

۳. همان، ص ۲۹.

۴. همان، ص ۸۷.

۵. همان، ص ۳۴.

۶. همان، ص ۴۶.

اما رویکرد سیاست گذاری های دنیای معاصر چنین نیست. امروزه شاهد ظهور قدرتهای اقتصادی هستیم که به بردگانی به نام «مصرف کننده» نیاز دارند. مصرف برای تولید بیشتر، و تولید بیشتر برای قدرت و ثروت بیشتر، و این دو باز برای سلطه‌ی بیشتر دیکتاتورها. و آن‌ها برای رسیدن به این هدف هر وسیله‌ای را مباح و مجاز می‌شمرند، مانند: شعله ور نگاه داشتن جنگ‌های محلی و منطقه‌ای و ایجاد جنگ‌هایی جدید برای تداوم مصرف سلاح و فروش سلاح‌های جدید، ایجاد برندهای جدید به منظور جلب مشتریان بیشتر، و موارد دیگری چون ایجاد مدهای جدید و ترویج آزادی در پوشش و آرایش، غذاهای متنوع بیش از حد نیاز طبیعی انسان، ایجاد کشاندن جوانان به انواع مواد مخدر و تولیدات متنوع در این ماده‌ی مرگور و ... همه‌ی این‌ها برای رونق بازار و فتح بازارهای جدید است برای مصرف. مواد اولیه‌ی این مصرف نامحدود از کجا باید تأمین شود؟ از طبیعت محدود. و ضایعات این حجم انبوه تولید مانند ضایعات وحشتناک و خانمان برانداز سلاح‌های اتمی، میکروبی، شیمیایی و ... در کجا باید دفن شود؟ باز در طبیعت محدود. پس در چنین نظام افسار گسیخته‌ای نابودی طبیعت و محیط زیست انسان نیز پا به پای نابودی روح و جسم انسان به پیش می‌رود.

به هر صورت صدمات فاجعه آمیز محیط زیست، چون یکر بحران‌های مدرنیته نتیجه‌ی ولایت نفس اماره و اولویت داشتن ارزش‌های مادی در میان سیاستمداران، سرمایه داران دنیای مدرن رخ نموده است. چنین نگاهی موجب شده است که توسعه صنعت و پیشرفت‌های علمی و تکنولوژی در مسیری، خلاف ظرفیت و امکانات طبیعت و روحیات انسان به پیش رود، که در این راه جسم و جان انسان قربانی شده و نیز سیستم اکولوژی و حیات در روی زمین مورد تهدید قرار گیرد.

با توجه به مطالب یاد شده می توان ادعا کرد که بحران‌های زیست محیطی دنیای امروز ریشه در سقوط و انهدام ارزش‌های اخلاقی و معرفتی دارد. نوشته ای که پیش رو دارید با این اعتقاد ارائه شده است که مبانی و زیرساخت‌های اخلاقی اسلام با نظام فطری طبیعت هماهنگ است؛ روح انسان را به آرامش می‌رساند و ثبات و پاکیزگی را به طبیعت باز می‌گرداند.

دیگر اهداف مورد نظر ما در تدوین این کتاب عبارت است از:

۱. با این که بحران‌های زیست محیطی معاصر زاینده‌ی اندیشه‌های مادی نگر، توسعه طلب، سلطه جو و اشتهای سیری ناپذیر رهبران سیاسی و فکری جهان است، با این حال همان بیش از همه از آبادانی زمین، زیبایی طبیعت و تمدن سازی داد سخن سرورانند پس بر ماست تا هم این دروغ‌ها را آشکار سازیم و هم مدل اسلام را در برابر ماس‌ها، مخرب و ویرانگر حاضر ارائه دهیم.

۲. بایسته است عالمان حوزه‌های علمیه، حفاظت و دفاع دینی از طبیعت و محیط زیست را در میان جامعه‌های مسلمان نهادینه کنند و به یاری کارشناسان و متخصصان محیط زیست شتافته و نگذارند برچهارای حفاظت از محیط زیست در دنیای اسلام به دست کسانی بیفتد که برای طبیعت اصالتی نمی‌شناسند. زیرا سپاسداران مبدأ هستی سپاسداران طبیعت نخواهند بود.

۳. تقاضای ما از مبلغان عزیز حوزه‌های علمیه، که سربازان حضرت صلی الله علیه و آله در عصر غیبتند این است که در ایام اختصاصی تبلیغ، این کتاب یا تعدادی از آیات و روایاتی که در حفاظت از طبیعت آمده است همراه خود داشته باشند و آن را در میان مردم عرضه کرده و توجه و حساسیت مردم را نسبت به این بعد از اسلام برانگیزند. با عنایت به این نکته که طبیعت مرکب سیر انسان است. آلودن آن هم، ناسپاسی نعمت خداوند است و هم اختلال در انجام وظایف دینی و معنوی.

۴. دین اسلام هم از نظر تئوری پردازی و استحکام بنیه‌های نظری اخلاق و

هم از نظر تبیین مصداق‌ها و راهکارها، معقول‌ترین و جامع‌ترین آموزه‌های حیات بخش زیست محیطی را ارائه داده است. اما با تأسف بسیار باید اذعان داشت که مسلمانان با بسیاری از این آموزه‌ها بیگانه اند. نوشتار ما قدم کوچکی است در جهت نمایاندن بُعد سالمسازی زیست محیطی اسلام، که به همت اداره کل حفاظت محیط زیست قم و همکاری‌های بی دریغ شخص جناب مهندس عالیخانی به بار نشست است. که جا دارد در همین جا از ایشان تشکر کرده و از خداوند تعالی برای او و همکارانشان توفیق بیش از پیش طلب نماییم.

www.ketab.ir